

Қадимги ҳинд манбалари. “Махабхарата” (“Бхарата авлодлари жангномаси”) санскрит тилида ёзилган бўлиб, 100 минг байтни ўз ичига оладиган 18 та китобдан иборат. Асар милоддан аввалги X-VIII асрларда яратилган. Достонда Ҳиндистонга борган саклар, массагетлар, тохарлар ва қадимги Қанка ҳақида қимматли маълумотлар учрайди [8].

Таъкидланган асарда шундай сатрлар келтирилган: “Унинг (подшоҳ Юдхишхиранинг) эшиги олдида борган халқлар билан бирга саклар, тохарлар ва қанқлилар ҳам навбат кутиб турардилар. Паҳмоқ, пешаналари шохлар билан безатилган; қўлларида турли-туман

совғалар: жун, рангли ипак ва пата (оқ қайининг бир тури) дарахти, толасидан, шунингдек, камёб матолардан, пахтадан тўқилган газламалар, майин нафис терилар, узун ва ўткир қиличлар, шамширлар, темир найзалар, хар хил болталар, ичимликлар, хушбўй нарсалар, турли-туман қимматбаҳо тошлар...”

Хуллас Қадимги Шарқ - тарихий маноқибларида Марказий Осиё, Ўзбекистон қолаверса Қашқадарё воҳаси аҳолиси этнографияси тўғрисида қизиқарли ва ноёб маълумотлар мавжудки, уларни янгича ва холисона ўрганиб, салмоқли илмий асарлар яратиш мумкин.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати.

1. Авесто, Яшт китоби. М.Исҳоқов таржимаси. –Т.: “Шарқ”, 2001. -128 б; Авесто. Видевдот китоби. М.Исҳоқов таржимаси. –Т.: ТошДШИ, 2007. -100 б; Авесто. Тарихий-адабий ёдгорлик. Асқар Маҳкам таржимаси. –Т.: “Шарқ”, 2001. -338 б; 4. Асқаров А. Ўзбек халқининг келиб чиқиши тарихи. –Т., 2015. Б.95-99.
2. Абдурахмонов Ғ., Рустамов А. Қадимги туркий тил. Т.: “Ўқитувчи”, 1982; Аҳмедов Б. Ўзбекистон тарихи манбалари. 2-нашри. –Т., 2001. Б.46-49; Назаров Н. Турк рунологиясининг тарихий аспекти ва тафаккур таракқиётидаги ўрни. Монография –Т., 2021.
3. Бичурин Н. Я (Иакинф)., Собраний сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. В трех томах т.2. -М., -Л.,1950. с.240-276.
4. Кюннер Н.В. Китайские известия о народах Южной Сибири, Центральной Азии и Дальнего Востока. –М.,1961.
5. Хўжаев А. Фарғона тарихига оид маълумотлар. Фарғона., 2013. Б.182-190; Шу муаллиф. Қадимги манбаларда халқимиз ўтмиши –Т., 2001; Асқаров А. Кўрсатилган асар. Б.116-124.
6. Каримова Н. Сведния Хуэй Чао по истории Центральной и Южной Азии – Тошкент. Востоковедения., 2015. № 1. с.45-51.
7. Аҳмедов Б. Ўзбекистон тарихи манбалари. 2-нашри. –Т., 2001.Б.50-54.
- 8.Аҳмедов Б. Ўзбекистон тарихи манбалари. 2-нашри. Т.: “Ўқитувчи”, 2001. Б.33-34.

КАШТАЧИЛИКДА РАМЗЛАР СЕМАНТИКАСИ

Абуллаева Насибахон Арабовна,
Андижон давлат педагогика институти
Ижтимоий фанлар кафедраси ўқитувчиси,
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
УЎК 391.4:746(575.121)
<https://orcid.org/0009-0008-4513-879X>

Аннотация: Ўзбек каштачилигида семантикаси ҳақида маълумотлар берилган.
тасвирланган нақш ва рамзларни **Калит сўзлар:** Атиргул, ҳаёт дарахти,

геометрик нақшлар, учбурчак, тўртбурчак, анор.

Аннотация: Дана информация о семантике узоров и символов, описанных в узбекской вышивке.

Ключевые слова: Роза, Дерево жизни, геометрические узоры, треугольник, прямоугольник, гранат.

Abstract: Information about the semantics of patterns and symbols described in Uzbek embroidery is given

Key words: Rose, Tree of life, geometric patterns, triangle, rectangle, pomegranate.

Миллий хунармандчиликнинг турли соҳаларига тегишли буюмлардаги турли шакл ва безаклар ўз генезисига кўра, кишилиқ жамиятининг илк босқичларига тааллуқлидир. Аслида, бундай рамзий белгилар кишиларнинг маънавий рухий диний ҳамда табиат ва коинот ҳодисалари ҳақидаги дунё қарашлари замирида пайдо бўлган. Ҳалқ амалий санъати, хусусан, каштачиликдаги ҳар қандай тасвир ва шакл маълум бир маного эга.

Илмий адабиётларда каштачилик буюмларида акс этган нақш безакларини таснифлаш борасида ягона фикр мавжуд эмас. Бир қатор тадқиқотчилар ўз илмий изланишларида нақш безакларини турлича таснифлайдилар. Масалан, туркман гиламлари тарихини ўрганган Г. И. Саурова ўз тадқиқотида ушбу санъат намуналаридаги нақш безакларини икки гуруҳ, яъни геометрик ва тасвирий характердаги нақшларга ажратиб, улардан геометрик характердагилар реал ҳаётни ифодаласа, тасвирий кўринишдаги нақш безаклари эса ўз ўрнида ўсимликсимон ва жонзотлар тасвиридан иборат деб кўрсатади.[1] Бошқа бир тадқиқотчи В. В. Ванслов эса нақш безакларини бешта гуруҳ, яъни геометрик, ўсимликсимон, жонзотлар, предметлар ва аралаш нақш безакларига ажратади.[2] Шунингдек, тоғли тожикларнинг нақш безакларини ўрганган этнограф М.С.Андреев уларни саккиз гуруҳга, бошқа бир олим С. В. Иванов эса қирғиз нақш безакларини етти

гуруҳга бўлинишини қайд этган.[3]

Юқорида номлари келтирилган тадқиқотчиларнинг ҳар бири нақш безакларини турли гуруҳларга ажратар экан, уларни услублаштирилган характери ва уларда ифодаланган рамзларга қандай маъно юкланганлигидан келиб чиққан. Хунармандчиликда нисбатан кўп ва ёрқин рамзлар солинган буюмлар бу – каштачилик намуналаридир.

Миллий кашталардаги нақш безакларини тўрт гуруҳ, яъни ўсимликсимон (ислимий), геометрик (хандасавий), зооморф (хайвон) ва антропоморф (одам) кўринишидаги нақшларга ажратиш мумкин.[4]

Ўсимликсимон (ислимий) нақшлар каштачилик буюмларида турма-тур шаклда тасвирланади. Хусусан, дарахт, унинг шохи, барги, гули ҳамда меваси асосий ўсимликсимон нақш турлари ҳисобланади.

Жаҳон халқларида дарахт култи муҳим ўрин тутган. Ҳолбуки “...табиатга гўзаллик бахш этган дарахтлар уларнинг турли-туманлиги, ўсиб чиқиши, барг ёйиши, гуллаши, мева тугиши, умрининг узунлиги ва ривожланиш жараёни билан боғлиқ турли туман ҳолатларни кузатган аجدодларимиз ўзини ўраб олган буюм – ҳодисалар каби дарахтларни ҳам жонли деб тасаввур қилганлар. Бунинг натижасида анимистик қарашлар келиб чиққан”.[5]

Дарахт култи билан боғлиқ эътиқодий қарашларни келиб чиқиш тарихи қадим даврларга бориб тақалади. Тадқиқотчи Л. И. Ремпельнинг аниқлашича, “ҳаёт дарахти” образининг моддий маданият ёдгорликларида акс этиши илк палеолит даврида юз берган.[6]

Ўзбек, шу жумладан, Фарғона водийси кашталарида дарахт тасвири баъзан якка, баъзан эса жуфт қилиб тикилган. Юқорида таъкидланганидек, бундай кўринишни маҳаллий чеварлар “ҳаёт дарахти”, “муқаддас дарахт” ёки “дунё дарахти” деб атайдилар. Негаки, бундай дарахт халқ тасаввурига кўра одам ва оламни яратилишининг асосидир. Боз устига,

бундай дарахт вертикал тузилишига кўра, устма-уст жойлашган оламнинг учта қисми, яъни осмон, замин ва ер ости оламларини ўзаро бирлаштириб турувчи восита, деб қаралади.[7]

Туркий халқларининг кўплаб афсона ва эртакларида “*ҳаёт дарахти*” ҳақида маълумотлар келтирилади. Халқона мифологик тасаввурига кўра, “*ҳаёт дарахти*”нинг юқори қисмида афсонавий Семурғ (ёки айрим ҳолларда бургут) ўтиради, илдиз остида эса аждар (ёки баҳайбат илон) яшайди. “*Ҳаёт дарахти*”нинг ўрта қисмида эса одамлар жойлашган. Дарахтнинг юқори қисми, яъни шохлари само (эзгулик олами)га туташган бўлса, қуйи қисми – илдизлари (ёвузлик олами) зулмат, яъни жаҳаннамга туташ. Худди шу икки бир-бирига қарама-қарши кучлар эзгулик билан ёвузлик ўртасида курашда афсонавий Семурғ эзгулик оламига ёрдам берса, ёвузлик рамзи бўлган аждар кишиларга ёмонлик келтиради. Демак, бундан кўриниб турибдики, афсонавий Семурғ қуши “*Ҳаёт дарахти*” билан ўзаро боғлиқ, ажралмас бўлиб, эзгулик ва ёвузликни кузатиб турувчи ҳамда ҳақиқат учун курашувчи адолат тимсоли сифатида халқ тасаввурида гавдаланади.[8]

Ўзбек халқининг афсона ва эртакларида “*ҳаёт дарахти*”нинг бадиий эквиваленти сифатида кўп ҳолларда чинор тушуниланган.[9] Анъанавий кашталарда акс эттирилган дарахт тасвирларининг аксарияти ҳам ўзининг кўриниши жиҳатидан айнан салобатли ва сершох чинорга ўхшатиб тикилган. Масалан, Наманган вилояти музейида сақланаётган XIX аср охирига оид девор чойшабда “*йўрма*” ва “*босма*” чок услубида тикилган дарахт тасвири худди шундай кўринишга эга.

Гуллаб турган дарахтнинг шохи тасвиридаги нақш элементи анъанавий каштачиликда кўп учрайдиган безак ҳисобланади. Қийғос гуллаган дарахтнинг шохи халқона тасаввурга кўра, ҳаётнинг давомийлиги, аждодлар ортидан авлодлар келиши, новдалардаги гулларнинг чаман

бўлиб очилаётганлиги эса бахт-саодат, қувонч ва шодлик белгиси ҳисобланади. Асосий мотив ҳисобланган гул нақши нафақат гуллаётган дарахт шохи тасвири, балки алоҳида гул нусхалари шаклида ҳам кашта буюмларини безайди. Хусусан, жуда кўп кашталарда *гулисафсар*, *нарғиз гул*, *бойчечак*, *лола* ва *атиргул* каби “*ислими*” гул нақшлари тикилганлигини кўриш мумкин. Кашталарга тикилган бундай нақшларнинг ҳам ўз рамзий маъноси мавжуд.

Каштачиликда гул нақшига севги, муҳаббат ва садоқат рамзи сифатида муносабатда бўлиш одат тусига кирган. Айниқса, гуллардан атиргул нақши ўзига хос маънога эга. Халқ орасида атиргул икки ёш, яъни йигит ва қизнинг қўнғил ришталарини боғловчи бир восита сифатида қаралиб, йигит ўз маҳбубасига етишиш йўлида кўп азоб ҳамда машаққат чекиши атиргулга нисбатан айтилган қуйидаги қўшиқ мисрасида ҳам ўз ифодасини топган:

“*Гулни гул дерму киши,
гулнинг тикони бўлмаса.
Ёрни ёр дерму киши,
ёрнинг вафоси бўлмаса*”.[10]

Шунингдек, каштачиликда қалампир, бодом, анор, олма ва пахта сингари ўсимликсимон нақш гулларини тикиш ҳам кенг оммалашган. Албатта, бу каби рамзлар билан боғлиқ ҳам қатор халқона тасаввурлар шаклланган. Масалан, қалампир ёки бодом шаклидаги нақш турини бунга мисол келтириш мумкин.

Ҳар икки, яъни “*қалампир нусха*” ва “*бодом нусха*” нақшлар ўзбек ва тожик халқларининг анъанавий бош кийими - дўппиларига асосий безак сифатида тикилади.

Илмий адабиётларда халқимизнинг анъанавий дўппиларнинг шаклланиш тарихи, унинг ҳудудий хусусиятлари, тайёрлаш усуллари ва албатта, уларга тикилган нақшларнинг рамзий маъноси ҳақида бир қатор қимматли ҳамда аини вақтда қизиқарли маълумотлар келтирилган.[11]

Ўзбек ва тожик халқи эртакларининг

миллий бош кийими ҳисобланган дўппида акс эттирилган қалампир ва бодом тасвирларининг рамзий маъноси ҳақида бугунги кунгача тадқиқотчилар турлича фикр-мулоҳазаларни билдирганлар. Чунончи, Г.Григорьев дўппининг юза(устки) қисмидаги қалампир ёки бодом тасвирининг генезиси ҳақида фикр билдириб, асли қушнинг бош ва оёқ қисмлари тасвири бўлганлиги, ушбу тасвир аста-секин ўзгара бориб, қалампир ёки бодом шакли кўринишига келганлигини таъкидлайди.[12]

Маълумки, бу ҳар икки безак (қалампир ёки бодом) нақшли дўппиларнинг тарқалиш ареали асосан, Фарғона водийси ҳисобланади. Дала-этнографик тадқиқотлар давомида маҳаллий дўппиларда акс этган ушбу тасвирларнинг маъноси ва уларни пайдо бўлиши ҳақидаги ҳалқ орасидаги мавжуд бўлган айрим ривоятларни ёзиб олиш имкониятига эга бўлинди.

Улардан бирининг мазмуни қуйидагича: Марғилон шаҳрида яшовчи Ҳалима Маҳмудова исмли кекса чевар дўппидўз маҳаллий (Марғилон) дўппини тайёрланиш тарихи ҳақида ҳалқ ичида кенг тарқалган шундай ривоятни келтиради: “Ўтмишда шу ҳудудларда яшовчи аҳоли орасида қандайдир сабабга кўра юқумли касаллик тарқалиб, ҳалқ жабр кўра бошлабди. Шунда бу ер ҳукмдори табибларни ўз ҳузурига чорлаб, ушбу касалликни олдини олиш, беморларни даволаш, акс ҳолда, уларни жазолашни айтибди. Табиблар орасида нисбатан ёшроқ бир йигит биринчи бўлиб ушбу касалликни давосини топиш ва беморларни даволашга муваффақ бўлибди. Бундан хабар топган ҳукмдор ушбу табибдан даволаш сирларини сўраганда, у барча беморларга қалампир истеъмол қилдирганлиги ва шу йўл билан касалликни даволаганлигини айтибди. Шунда ҳукмдор бош кийим тайёрлаш билан шуғулланувчи чеварлардан бирига ўзи учун тайёрланадиган бош кийимга қалампир нусха нақш тикишини буюрган экан. Ҳалқни ёмон касалдан халос этган

қалампирга шу тариқа ҳурмат кўрсатилган дейилади”.[13]

Бироқ, олиб борилган тадқиқотлар ушбу нақш элементи узоқ асрлик тараққиёт давомида қадимий нақш элементларини сайқалланиб келиши натижасида юзага келганлигини кўрсатади. Чунончи, баъзи тадқиқотчилар уни ёмон руҳлардан турли асровчилик хусусияти билан боғлиқ эътиқодий қарашлар замирида вужудга келганлигини таъкидлайдилар.

Шунингдек, ўзбекларда дўппининг тўрт томонини ер юзасининг тўрт томони, яъни шимол, жануб, шарқ ва ғарбига ёки йилнинг тўрт фаслига баҳор, ёз, куз ва қишга қиёсланиши хусусида ҳам ҳалқона тасаввурлар мавжуд. Маҳаллий каштадўзларнинг фикрича, дўппининг ёнлари, яъни “кизак” қисмидаги тўрттадан ярим айлана шаклда тикилган кашта гули эса қуёш рамзини англатади.[14]

Санъатшунос М. Фозилий ўзининг “Дўппи космогонияси ёки бу бодом тасвири эмас” деб номланган мақоласида Фарғона водийси дўппиларидаги тасвирларнинг рамзий маъноси ҳақида бугунги кунда фанда мавжуд бўлган қарашлардан фарқли ўлароқ, ўз мулоҳазаларини билдирар экан, у дўппи безакларига сингдирилган ғоя узоқ тарихга бориб тақалишини кўрсатиб беришга ҳаракат қилган. Муаллиф бу ҳақда шундай ёзади: “Дўппилардаги бирон-бир қисм, бирон-бир нукта унга шунчаки киритилган эмас. Дўппи тўрт қисмдан иборат. Улардаги тасвир авлодлар давомийлигини таъминловчи ҳомилани кўрсатаётгандек тасаввур уйғотади. Марғилон дўпписининг юқори қисмидаги тўртта асосий белгини синчиклаб ўрганиб, уларни она қорнидаги бир ойлик ҳомила шакли билан солиштирсак, у қандайдир жонли оламнинг пайдо бўлиши, миллион йиллик эволюцияга эга ҳомиланинг вужудга келиши билан боғлиқ негэнтропия тармоғи эканлиги англашилади (негэнтропия-манфий энтропия эквиваленти ахборотнинг тарқалиши ва барча шаклларни катталаштириш усули)”.[15]

М.Фозилий ўз фикр-мулоҳазаларини давом эттириб: “Наманган дўпписининг беагида уч ойлик ҳомила шакли акс этган. Ушбу дўппи беаги оламнинг вужудга келиши билан боғлиқ қарашларнинг яратилиши ҳақидаги асотирлар тўқишга асос беради” деб ёзади.[16] Унинг фикрича, Кўқон дўпписининг пастки тўрт томонидаги тўрттадан ўн олти раамзлар эса тепаликларни англатади.[16] Албатта, ушбу тадқиқотчининг фикрлари анча баҳсли ва ўз навбатида илмий асосга эга эмас. Шу боис, мазкур масалани келгуси тадқиқотлар анча ойдинлаштиради, деган фикрдамиз.

Ўрта Осиё халқлари орасида кенг тарқалган қарашларга кўра, қалампир нақши ёмон кўздан сақлайди, бодом раамзи эса риск-рўзни билдиради.[17] Юқорида кўриб чиқилган қалампир ва бодом раамзлари нафақат дўппида, балки унга хос ўсимликсимон (ислимий) нақш тури бошқа каштачилик буюмларида ҳам ўз аксини топган.

Ўсимликсимон (ислимий) нақш турларидан яна бири бу аноргул бўлиб, у наққошлик ҳамда бошқа халқ манзарали санъат турларида ишлатилади. Аноргул тасвири айниқса, Фарғона нақш услубларида кўп ишлатилади.[18] Хусусан, кашта буюмларида ҳам анор гули элементи кўп қўлланилади.

Одатда, анор нақш тури бир нечта кўриниш, яъни асосан, дарахт шохларидаги мевалар шодаси ёки анорнинг якка (бир дона) кўринишида кўп тасвирланади. Шунингдек, ушбу нақшда кўпинча анор мевасининг ички қисми ҳам қисман тасвирланиши учраб туради.

Буюмлар, хусусан, кашталардаги аноргул тасвири кўп маънога эга. Масалан, халқ орасида анор гули раамзи ҳаётдаги тўқчилик, тўкин-сочинлик, ҳамжиҳатлик, унумдорлик, ҳосилдорлик ва яшнаш каби ижобий хислатларни ифодалаган. Анор тасвирига нисбатан серфарзандлик маъносида қараш ҳам халқимиз орасида кенг тарқалган. Бунда анор мевасининг кўп донли бўлиши серфарзандлик тушунчаси билан боғланган. Шу боис,

аксарият кашталарда анор тасвири туширилган.

Анор тасвирини буюмларда акс эттириш кўп ҳолларда азалий ўтроқ-деҳқон аҳолида учрайди. Бу эса шубҳасиз, ривожланган деҳқончилик маданиятига хос турмуш тарзи билан боғлиқлигини кўрсатади.

Юқорида кўриб чиқилган ўсимликсимон (ислимий) нақш безакларидан ташқари, каштачиликда яна бир қатор тасвирлардан фойдаланилганки, уларнинг аксарияти тўкин-сочинлик, бахт-саодат ва ҳосилдорлик каби кенг маънога эга тушинчаларни ифода этади.

Фарғона водийси кашталарида ўсимликсимон нақшлар билан бирга *геометрик тасвирлар* ҳам кўп учрайди. Масалан, тўртбурчак, квадрат ҳамда ромб шаклидаги безаклар каштачиликда амалий санъатнинг бошқа соҳаларида кўп қўлланиладиган нақш элементлари ҳисобланади. Ушбу нақш элементлари ўзининг генезисига кўра, қадимий ҳисобланади. Чунончи, А.Н. Бернштам томонидан кўхна қабрдан топилган каштага солинган нақшлар ҳам бундан далолат беради.[19]

Буюмларда акс этган тўртбурчак, квадрат ва ромб шаклларида курраизаминнинг тўрт томони, яъни шарқ, ғарб, жануб ва шимолга ишора раамзи сифатида ҳам қаралади. Шунингдек, ромб шакли қадимдан ҳосилдорлик раамзи сифатида каштачиликда кенг қўлланилади.[20]

Учбурчак шаклли нақшлар анъанавий каштачиликда ўзига хос ўрин тутиб, қадимий безак турларидан бири саналади. Ушбу безак тури каштачилик соҳасидан ташқари яна ҳунармандчиликнинг кулолчилик, мисгарлик ва заргарлик буюмларига ҳам солинади. Шунингдек, кашталарда акс этган учбурчак шакли “*тумор*” кўринишида ҳам бўлиб, халқона қарашларга кўра, у уй эгаларини ёмон кўзлардан сақлаб туришга хизмат қилган.

Каштачиликда кенг қўлланиладиган геометрик шакллардан яна бири икки ёнма-ён параллел чизиклардир. Ушбу шакл кашта буюмларидан чорси (белбоғ)

ва жойнаомозларда кўп учрайди. Мазкур параллел тўғри чизиклар инсоннинг умр йўлига қиёсланади. Ёши катта ахборотчиларни таъкидлашча, ушбу йўлда шодлик ва қайғу, яхшилик ва ёмонлик, дийдор ва ҳижрон, меҳр ва қаҳр каби тушунчалар худди шу чизиклар каби ёнма-ён юради. Бундай чизиклар ушбу ҳолатларга ишора, деб талқин қилинади.

Маҳаллий чеварлар томонидан каштанинг ташқи ҳошияси сифатида тикилган тўлқинсимон нақшлар эса “сув” деб номланади ва ушбу геометрик шакл рамзий маънода асосан, инсоннинг умри бир жойда тўхтаб турмаслиги, сув каби доимо ҳаракатда бўлиши, умуман олганда, тириклик тушинчасини англатади. [21]

Бундан ташқари, айрим кашта намуналари, хусусан, чорсу, дастурхон каби буюмларда тўлқинсимон чизикнинг иккитаси параллел ҳолатда акс эттирилади. Ушбу элемент ҳам ўзига хос маъно касб этиб, ҳалқона тушунчаларга кўра, сув икки асос – эркак ва аёлга бўлиниши, табиатдаги дуалистик тушунчаларни англатади. [22]

Ўзбек анъанавий каштачилик буюмларидаги осмон ёриткичлари, яъни ой, қуёш ва юлдузларнинг акси ҳам ўзига хос маъно касб этади. Дарвоқе, қадимда кўпгина ҳалқларнинг турмуш тарзида осмон жисмлари, уларнинг ҳолати ва ҳаракати муҳим аҳамиятга эга бўлган. Дехқон жамоалари ўз фаолиятини бошлаш ва якунлашда осмон жисмларининг фазода жойлашиш ҳолатидан келиб чиқиб, иш юритганлар. [23] Кўчманчи ҳалқлар ҳам юлдузларга қараб бир жойдан бошқа жойга кўчиш даври ва ҳаракатланиш йўналишларини аниқлаганлар.

Осмон ёриткичлари билан боғлиқ нақшлар асосан, сўзана ва палак каби нақшли буюмларда ўзининг мажозий аксини топган. Зеро, ҳалқимизда “осмону-фалак” ибораси ишлатилади ва у ўзида “коинот” тушунчасини ифодалайди. Қадимдан осмон ёриткичларига бўлган топиниш, уларга бўлган муносабат ой, юлдуз ва қуёш тасвирини кашта буюмларида акс эттирилишига сабаб

бўлган, деб ҳисоблаш мумкин.

Миллий кашта буюмларидаги шакл ва нақшлар ичида шундайлари ҳам борки, улар уй-рўзғор буюмларининг тасвирлари билан боғлиқ ҳолда юзага келган. Масалан, туркий халқларининг анъанавий кашталарида “хум”, “офтоба”, “кўза” ва “пичоқ” каби уй-рўзғор буюмларининг ҳам тасвири кўп учрайди. Албатта, бу каби буюмларнинг тасвири кашталарда шунчаки акс этирилмаган, балки улар ҳам маълум бир маънога эга бўлган. Чунончи, кашта буюмлари, аввало, сўзаналарда учрайдиган “хум” “кўза” ва “офтоба” тасвирлари сувнинг рамзи ҳисобланади. Маълумки, сув – бу ҳаёт манбаи, шу боис инсонларда унга нисбатан ҳурмат ва эъзоз ҳар доим юқори бўлган.

Сув билан боғлиқ тарзда Ўрта Осиё халқларида қадимдан эътиқодий қарашлар шалланган. Бунга мисол қилиб зардўштийлик динидаги сув илоҳлари (Эр ҳубби ёки Хубби) билан боғлиқ урф-одатларни келтириш мумкин. [23]

Миллий кашталарда акс этган нақшларнинг бир қисми бевосита ҳайвонот дунёсини ифодаси сифатида намоён бўлади. Бундай зооморф хусусиятли рамзлар кўлами кенг бўлиб, кашталарда турли ҳайвонлар, паррандалар, ҳашоротлар ҳамда сув ости дунёсининг услублаштирилган рамзлари ўз аксини топган.

Кашта буюмларида акс этган жониворларнинг баъзилари ҳақиқий жонзотнинг тасвири бўлса, бошқаси эса ҳаёлий жониворларнинг услублаштирилган кўринишлари ҳисобланади. Ушбу услуб амалий санъатда “ёввойи” деб номланади. Бундай тасвирлар каштачиликда ҳам кенг қўлланилади.

Ана шундай зооморф характерга эга бўлган ва анъанавий кашталарда кўп учрайдиган нақш элементларидан яна бири бу “қўчқор шохи”дир. Ушбу нақш элементи нафақат ўзбек, балки қирғиз, қозоқ, туркман ва қорақалпоқ каби Ўрта Осиё халқларининг амалий санъат намуналари, хусусан, кашталарида кўп

учрайди.[24] Тадқиқотчилар бундай нақш элементини амалий санъат, хусусан, каштачиликда пайдо бўлишини кўчманчи чорвадор туркий халқларнинг хўжалик-маданий анъаналари, жумладан, қўй культига эътиқод билан боғлиқ шаклда юзага келганлигини эътироф этадилар.

Маълумки, туркий халқларда қўй азалдан муқаддас жонивор ҳисобланиб, у билан боғлиқ турли эътиқодий қарашлар юзага келган. Кўплаб тадқиқотчилар ўз асарларида Ўрта Осиё халқлари анъанавий турмуш тарзи, хусусан, эътиқодий қарашлар тизимида қўй культининг аҳамияти катта эканлигини таъкидлаб ўтганлар. Масалан, этнограф Е. М. Пешерева Ўрта Осиё халқларида қўйга нисбатан қадимдан инсонлар ҳар тур бало-қазолардан асровчи илоҳий жонивор сифатида муносабатда бўлганлигини ёзади.[25]

Водий қипчоқлари ва қирғизлари орасида - деб ёзади этнолог А. Аширов - қўй жаннатдан чиққан жонивор, деб қараш одати мавжуд бўлганлиги боис, унинг нафақат ўзи, балки бирор-бир тана аъзоси, аниқроғи, кўчқор шохи ҳам ёмон ниятли одамлар нигоҳини бартараф этиш хусусиятига эга, деб қаралган. Шу боис ҳар бир хонадоннинг кираверишига кўчқор шохини осиб қўйиш одати кенг тарқалган. Кўчқор шохини уйнинг кираверишига осиб қўйиш орқали улар уйига ёмон ниятли кишилар билан бирга кириб келувчи турли бало-қазоларни бу элемент бартараф этишга қодир, деб тушунилган”.[26]

Бошқа бир этнограф олима О.А. Сухарева эса Самарқанд безакли кашталарнинг таҳлилига бағишлаб ёзган мақоласида ушбу “кўчқор шохи” нақш элементи эркаклик ибтидоси рамзи саналишини таъкидлайди.[27] Шунингдек, кашталардаги “кўчқор шохи” нақши ҳосилдорлик ва авлодлар давомийлигини англатиши билан боғлиқ қарашлар ҳам учрайди.[28] Кашталарга турли жониворларнинг изига ўхшаш нақш безаклари ҳам кўп тикилади. Масалан, “илон изи”, “ит изи” ва “от туюғининг

изи” шулар жумласидандир. Албатта, бундай зооморф нақшларнинг ҳам ҳар бири ўзига хос маъно касб этади. Чунончи, “илон изи” нақши мисолида бундан кўриш мумкин. Маълумки, илон образи жаҳон, жумладан, Ўрта Осиё халқларининг эътиқодий тасаввурлари тизимида алоҳида ўрин тутди.[29] Шу боис, тасвирий ва амалий санъат, хусусан, каштачилик буюмларида илон кўринишидаги нақш безаклари кўп учрайди.

Илмий адабиётлар ва дала этнографик тадқиқотлар вақтида ёзиб олинган маълумотлар таҳлили шуни кўрсатадики “илон изи” нақши бир неча маъно касб этади. Масалан, жаҳон халқларида илон қадимдан тупроқ ва сув рамзи бўлиб ҳам ҳисобланган.[30] Сув илоҳининг асосий вазифасини бажарувчи илонга айни вақтда ҳосилдорлик рамзи сифатида ҳам деб қаралган.[31]

Фарғона водийси аҳолиси орасида илонга нисбатан икки хил, яъни ижобий ва салбий тасаввур шаклланиб. Ушбу тасаввурларга кўра, аҳолида “Тушингда кўрсанг – ганч (бойлик), ўнгингда кўрсанг – янч (ўлдир)” мақоли ҳам кенг тарқалган.[32] Дарҳақиқат, “Авесто”да ҳам илон ёвузлик илоҳи сифатида талқин қилиниб, у Ахриманнинг дўсти аждаҳо, яъни уч бошли, олти кўзли бўлиб, у оламни инсон зотидан тозалаш ниятида гавдаланади. Зеро, уч бошли, олти кўзли аждаҳо Ахриман томонидан айнан шу мақсадда яратилган.

Хуллас, илон халқона тасаввурларда ҳам ижобий, ҳам салбий хусусиятларга эга жонзот қиёфасида гавдаланади. Ушбу жонзот услублашган тарзда кашта буюмларидаги “илон изи” нақш безагида ўз аксини топган. Масалан, чустлик 90 ёшли кекса ахборотчи С.Зиёдуллаеванинг маълумотларига кўра, кашта буюмларидаги ушбу “илон изи” нақши бойлик ва ризқ келтирувчи маъно касб этади.[33]

Ўрта Осиё халқларининг анъанавий кашталарида “ит изи” ёки “ит тоvon”, “от туюғи” деб номланувчи нақш безаклари эса ушбу халқларнинг мазкур

хайвон билан боғлиқ эътиқодий тасаввурларини гавдалантиради.

Тарихий маълумотларга кўра, ит инсонлар томонидан қўлга ўргатилган (хонакилаштирилган) дастлабки жониворлардан бири ҳисобланади. Бутун тарихий тараққиёт давомида инсоннинг ҳаёти ва ҳўжалик фаолиятида бу хайвон муҳим ўрин тутиб келган. Инсонлар итни инс-жинсларни даф этувчи магик кучга эга хайвон деб ҳисоблайдилар. Ушбу ҳиссиёт ўз ўрнида амалий санъат, жумладан, анъанавий кашталарда “*ит изи*” ёки “*ит товони*” каби нақш безакларини вужудга келишига сабаб бўлган, деб тушуниш мумкин. Кашта буюмларидаги “*от туёғи*” нақш безагини пайдо бўлиши ҳам албатта инсонларни ушбу жонивор билан боғлиқ эътиқодий қарашлари замирида шаклланган.

Илмий адабиётларда ўтмишда отни турли жаҳон, хусусан, Ўрта Осиё халқлар ҳўжалик-маданий ҳаёти ва диний эътиқоларида тутган ўрни ҳақида қимматли маълумотлар келтирилган.[34] Хусусан, милoddан аввалги асрларда қадимги туркий халқларда от муқаддаслаштирилиб, культ (топиниш) даражасига кўтарилган. Натижада, от кўплаб қабилаларнинг тотеми бўлган. Отга тотем сифатида қараш, уни муқаддаслаштириш ҳалқимиз турмуш тарзида ҳам бошқа туркий халқлар каби кенг оммалашган. Яқин ўтмишда Фарғона водийсининг аҳолисида ҳам отга муносабат ўзгача бўлиб, “от мурод” яъни мурод мақсадга етказуви жонивор деб қадрланган.[35] Шу боис унинг магик хусусияти “*от туёғи*” кўринишида анъанавий кашта буюмларида нақшли безак тарзида ифодаланган. Дала тадқиқотлари давомида от туёғи тасвири туширилган кашталар ҳар бир уйнинг тўри деворларига илинганлиги ахборотчилар алоҳида таъкидладилар.[36]

Каштачи чеварларни севимли нақш безакларидан яна бири турли парранда кўринишидаги тасвирлардир. Айниқса, кашталарга булбул, лайлак, товус ва афсонавий семурғ каби қушлар тасвири

кўп тикилади. Одатда анъанавий кашталарда булбул гулзордаги гулнинг шохига қўниб турган ҳолда тасвирланади. Гул ва булбул рамзий маънога эга бўлиб, йигит ҳамда қизнинг тасвири саналади. Ёшлиқ ва севги тимсоли сифатида булбул тасвири бир қатор каштачилик буюмлари, айниқса, ёш қизлар томонидан ўз сепи учун тикилган сўзана, сочиқ, дастрўмол каби буюмларга тикилган.[37]

Афсонавий семурғ қуши доимо инсонларга ёрдам берувчи, меҳрибон ва ҳалоскор қуш сифатида гавдаланади. Бир сўз билан ифодалаганда, одамлар тасаввурида Семурғ эзгулик ҳомийсидир.[38] Шу боис, унинг тасвири йирик кашта буюмларига кўп туширилган.

Шунингдек, кашта буюмларидаги кабутар-тинчлик, турналар-баҳор элчиси, лайлак-эзгулик ва фаровонлик тимсоли сифатида талқин қилинади. Аксарят ҳолларда ушбу қушларнинг тасвири кашта буюмларда жуфт ёки гуруҳ-гуруҳ тарзида тасвирлаш Фарғона водийси кашталари учун хос хусусият ҳисобланади.

Бундан ташқари, анъанавий кашталарда айрим ҳашаротларнинг тасвирларидан ҳам нақш безаги сифатида фойдаланилади. Шу ўринда, “*чаён гули*” деб номланган нақш безагининг рамзий маъносига алоҳида тўхталиш мақсадга мувофиқ. Ушбу безак нақши Ўрта Осиёнинг деярли барча халқлари кашталарида учрайди. Одамлар чаёнга нисбатан зарар етказувчи жонивор сифатида қарасаларда, айни вақтда унинг боло-қазоларни даф қилувчи магик қудратига ҳам ишонганлар ва “одамлар ҳаётига заҳар солувчи кимсалар бўлмасин” деган маънода анъанавий кашталарда уни тасвирлайдилар. “*Чаён гули*” нақш безаги андижонлик каштачи чеварлар томонидан кўпроқ белбоғларга тикилади ва унга ўзига хос маъно юклатилади.[39] Андижон шаҳрида яшовчи Болтабоева Мамлакатхон опанинг таъкидлашича, ҳамма чеварлар ҳам “*чаён гули*” нақшли белбоғ тикишни ёқтирмайдилар. Негаки, ушбу жонивор билан боғлиқ ҳалқимиздаги салбий қарашлар чеварларда бундай хоҳишни

сўндиради.[40]

Кашта буюмларида акс этган нақш безаклари ичида ўзига хос, инсонни чуқур мушоҳада қилишга чорлайдиган нақш беаги борки, бу – *антропоморф* шаклидаги тасвирлардир. Одатда, одам тасвири тўла акс этган ўзбек анъанавий кашталарини учратиш қийин. Чунки, ислом дини кенг ривожланган мазкур минтақада инсон қиёфасидаги суръатлар камдан-кам учраган. Лекин, XIX охири – XX аср бошларига оид кашта буюмларида инсон танасининг бел, қўл ва бошқа қисмларига ўхшаш тасвирлар учрайди.[41] Инсон қиёфасини тўлиқ акс эттирувчи нақшлар кўпая борди. Бундай тасвирлар кўпроқ гилам, наMAT (кигиз), тумор, заргарлик тақинчоқлари ва адрас мато фониди ўз аксини топган.[42]

Кашта буюмларига тикилган антропоморф нақшларнинг ҳам ўз маъноси мавжуд. Масалан, қўл шаклидаги нақш элементлари мусулмонларда “Биби Фотиманинг қўли”, тақинчоқ безакларидаги инсон боши тасвири эса ҳаётни бошланиши, табиатнинг яшнаши каби рамзий маънолар касб этади.[43]

Анъанавий кашталардаги нақш безакларнинг маъноларини таҳлили шундан далолат берадики, уларнинг кўпи ҳалқона тасаввурга кўра, ҳимоя вазифасини бажаради. Шу билан бирга, уларнинг барчаси юксак даражада таъсирчан бўлиш асносида узоқ тарихий жараёнда шаклланган маҳаллий-этниқ анъаналарни ўзида ифода этади. Қолаверса, кашталардаги безак нақшлари кишиларнинг табиат тўғрисидаги тасаввурларини акс эттирувчи образлар ва белгилар тизимини ҳамда улар билан боғлиқ дунёқараши ва ўзига хос эстетик дидини намоён этади.

Хулоса қилиб айтганда Фарғона водийсида анъанавий аҳолисининг каштачилиги маҳаллий (локал) ва этниқ хусусиятларига эга. Бундай хусусиятларнинг вужудга келишига бир қатор омиллар, чунончи, маҳаллий табиий-географик шарт-шароит, аҳолининг хўжалик-маданий хусусиятлари, этниқ

таркиби ва турли этниқ жамоалар орасидаги ўзаро алоқалар таъсир қилган.

Водий каштачилигининг маҳаллий (локал) жиҳатлари, аввало, кашта тикиладиган матоларнинг танланиши, нақш элементларининг тикиш усуллари, қўлланиладиган чоклар ва ранг тасвирларда намоён бўлади.

Фарғоналик каштачилар каштани одатда, кўпроқ косибий ип ва ипак матога тиканлар. Ипак матолар эса ўзининг қалин ёки юпка, дағал ёки майин тўқилиши билан бошқа худудларникидан бирмунча фарқланган. Қолаверса, водийда тайёрланган ипак газламалар ўз ранги, турлари билан ҳам ажралиб турган. Бу эса водий каштачилигига хос маҳаллий (локал) жиҳатларнинг шаклланишига кучли таъсир кўрсатган.

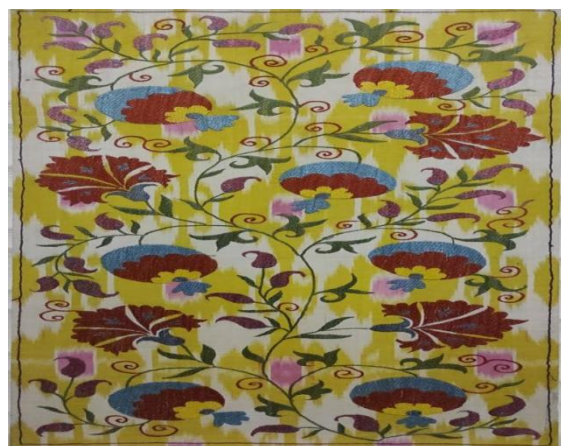
Фарғона водийсидаги каштачи чеварлар асосан, санама ва эркин кашта тикиш усуллари қўллаб, кашта тикканлар. Улар йўрма, босма, дурия, пилтадўзи, баҳя каби чоклардан фойдаланганлар. Водий каштачилигидаги худудий хусусиятлар нақш элементларида ҳам ўз ифодасини топган.

Каштачиликнинг ривожланиши натижасида маҳаллий чеварлар орасидан мураккаб нақш элементлари тасвирини матога чизиб берувчи чизмакашлар етишиб чиққан. Айнан улар каштачиликни юқори савияга кўтарилиши, кашта буюмларни санъат даражасига етишида муҳим роль ўйнаганлар.

Фарғона водийси каштачилигида гул тасвири билан боғлиқ услублашган ва реалистик нақш элементларни каштага тикиш бошқа худудларга қараганда нисбатан кенг тарқалган. Водий кашталарида асосан, лола, чиннигул, атиргуллар ва гултожихўроз каби нақшлар сезиларли даражада кўп қўлланилганлигини кўриш мумкин. Шунингдек, водий кашталарида сариқ рангдан ҳам унумли фойдаланилган. Водийдаги ўзбек, тожик ва уйғур чеварлари каштани асосан, ип газлама ва ипак матоларга тикканлар. Азалий чорвадор қирғиз, қипчоқ, турк ва

қорақалпоқ сингари этник жамоалар эса хўжалигининг хусусиятидан келиб чиқиб, жун ҳамда теридан тайёрланган буюмларга кашта гулларини тикканлар. Кашталардаги нақш элементлар водийнинг ўтроқ ўзбек, тожик ва уйғур жамоаларида бир-биридан унчалик фарқ қилмайди. Уларнинг кашта буюмларидан кўпроқ ўсимликсимон нақш элементлари жой олса, яримкўчманчи ва яримўтроқ халқларнинг кашталарида эса ҳайвон аъзоларининг тасвирига ўхшаш нақш элементлари кўп учрайди. Ушбу ҳолатни юқоридаги этник жамоаларнинг хўжалик-маданий хусусиятлари билан изоҳлаш мумкин. Фарғона водийсида яшаётган қирғиз, кипчок, турк ва қорақалпоқларни ўтроқлашиши натижасида ўзбек, тожик ва уйғурлар билан этномаданий алоқалари кучайди. Бу эса азалий чорвадор этносларнинг амалий санъати, жумладан, каштачиликда ўтроқ

халқларникига хос нақш безаклари кўпайиб боришига олиб келди. Водий каштачилигида қўлланиладиган нақш элементларини маъно-моҳиятига кўра тўрт гуруҳ, яъни *ислимий, геометрик, зооморф ва антропоморф* кўринишдаги рамзларга ажратиш мумкин. Ушбу рамзлар ичида кенг тарқалгани ислимий нақшлар бўлиб, бунда “*ҳаёт дарахти*”, *анор, дарахт новдаси, гунча, ҳар тур гуллар, мева, бодом ва қалампир* кўринишлари асосий рамзлар ҳисобланади. Шунингдек, геометрик, чунончи, тўртбурчак, квадрат, ромб, икки ёнма-ён параллел ёки тўлқинсимон чизиклар тасвири фарғоналикларнинг кашталарида кўп учрайди. Ўз навбатида, ўзбек миллий каштачилик буюмларидаги осмон ёриткичлари, ҳайвон, парранда ва сув ости жонзотларининг тасвири ҳам рамзий маънога эга.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Саурова Г. И. Современный туркменский ковер и его традиции. – Ашхабад, 1968. – С. 18.
2. Ванслов В. В. Содержание и форма в искусстве. – М., 1956. – С. 184.
3. Андреев М. С. Орнамент горных таджиков верховьев Амударьи и Памира. – Ташкент, 1928.
4. Иванов С. В. «Заключение» в книге «Народное декоративно-прикладное искусство. – М., 1968. – С. 100.
5. Бундай тарзда бўлиниш бир қатор тадқиқотчилар томонидан ҳам қайд қилинган. Бу ҳақда батафсилроқ қаранг: Гюль Э. Диалог культур в искусстве Узбекистана. – Ташкент, 2005. – С. 12; Давлатова С. Т. Ўзбек анъанавий ҳунармандчилиги... – Б. 225.
6. Жўраев М., Саттиева Д. Ўзбек фолькларида ҳаёт дарахти. – Тошкент, 2010. – Б. 3.
7. Ремпель Л. И. Цепь времен (Вековые образы и бродячие сюжеты в традиционном искусстве Средней Азии). – Ташкент, 1987. – С. 32–35.
8. Жўраев Н., Саттиева Д. Ўзбек фолькларида ҳаёт дарахти ... – Б. 9.
9. Жўраев М. Мифдан дostonгача // Ўзбекистон маданияти. – 1980 йил 25 май; Ўша муаллиф: Ипак йўли афсоналари. – Тошкент, 1993. – Б. 6.
10. Жўраев Н., Саттиева Д. Ўзбек фолькларида ҳаёт дарахти... – Б. 13.
11. Дала ёзувлари. Андижон вилояти Жалакудук тумани Тўрачеки қишлоғи. 2019 йил.
12. Сухарева О. А. Тюбитейка / Народное декоративное искусство Советского Узбекистана. – Ташкент, 1954. – С. 133–134; Турсуналиев К. Все цвета радуги: (Тюбитейка и головные уборы узбеков XIX–XXвв). – Ташкент, 1991; Григорьев Г. Тус-дўппи / К истории народного узора Востока // Искусство. – 1937. – №1.
13. Григорьев Г. Тус-дўппи... – С. 112.
14. Дала ёзувлари. Фарғона вилояти Марғилон шаҳри. 2012 йил.
15. Дала ёзувлари. Наманган вилояти Чуст тумани Олмос қишлоғи. 2021 йил.
16. Фозилий М. Дўппи космогонияси ёки бу бодом тасвири эмас / Санъат. – 2005. – Б. 17.
17. Давлатова С. Т. Ўзбек анъанавий ҳунармандчилиги... – Б. 272.
18. Дала ёзувлари. Фарғона вилояти Данғара тумани Тайпоқ қишлоғи. 2020 йил.
19. Бернштам А. Н. Кенькольский могильник. – Л., 1940. Табл. XXXIII.
20. Бинафша Нодир. Хапамат ва гулбанд безаклари маънолари // Санъат. – 2009. – №1. – Б. 6.
21. Дала ёзувлари. Наманган вилояти Чуст тумани Варзик қишлоғи. 2021 йил.
22. Аширов А. А. Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари.... – Б. 143.
23. Саримсақов А. Календарные обряды узбеков (на основе материалов Фарганской долины). Автореф. дисс.на соис. учен.степен.к.и.н. – Ташкент, 2010. – С?
24. Аширов А. А. Ўзбек маданиятида сув..... – Б. 100–106.
25. Мошкова В. Ковры народов Средней Азии конца XIX начала XX вв. – Ташкент, 1970. – С. 265; Сухарева О. А. Орнамент декоративных вышивкой Самарканда и его связь с народными представлениями и верованиями (вторая половина XIX – начало XX в) // СЭ. – 1983. – №6; Антипина К. И. Особенности материальной культуры и прикладного искусства южных киргизов... – С. 117; Абрамзон С. М. Киргизы и их этногенетические и историко-культурные связи... – С. 398.
26. Пешерева Е. М. Гончарное производства Средней Азии. – М.: Наука. 1959.– С. 100.
27. Аширов А. А. Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари.... – Б. 151.
28. Сухарева О. А. Орнамент декоративных вышивок Самарканда.... – С. 75.

29. Kate Fits Gibbon and Andren Hale. Uzbek Embroideries in the nomadic tradition. – Minneapolis Institute of Arts. 2007. – P. 122.
30. Гордеев Н. П. Змея в обрадово-религиозных системах различных народов // ЭО. – 2002. – №6. – С. 45; Аширов А. А. Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари.... – Б. 24–28; Хамиджонов М. Некоторые представления таджиков связанные со змеей / Труды института истории, археологии и этнографии. АН. Таж. ССР. Т. СХХ. – Сталинабад, 1960; Воронец М. Э. Каменное изображение змеи из кишлака Сох Ферганской области / КСИИМК. Вып. 61. – М., 1956. – С. 53.
31. Аширов А. А. Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари.... – Б. 25.
32. Хамиджанова М. Некоторые представления таджиков связанные со змеей... – С. 60.
33. Дала ёзувлари. Андижон вилояти Жалалқудуқ тумани Ёрқишлоқ қишлоғи. 2010 йил.
34. Дала ёзувлари. Наманган вилояти Чуст тумани Ғова қишлоғи. 2011 йил.
35. Кузмина Е. Е. Конь в религии и искусстве саков и скифов / Скифы и сарматы. – Киев, 1987; Беленицкий А. М. Конь в культе идеологических представлений народов Средней Азии и евроазиатских степей в древности и раннесредневеком / КСИА. 1954. – М., 1978; Ремпель О. И. Цеп и времен. Вековые образы и бродячие сюжеты в традиционном искусстве Средней Азии. – Ташкент, 1987. – С. 25–29; Толстов С. П. Древний Хорезм... – С. 208; Аширов А. А. Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари.... – Б. 19–24.
36. Дала ёзувлари. Фарғона вилояти Данғара тумани Тайпоқ қишлоғи. 2021 йил.
37. Дала ёзувлари. Наманган вилояти Чуст тумани Қорақўрғон қишлоғи. 2011 йил.
38. Дала ёзувлари. Андижон вилояти Андижон шаҳри. 2010 йил.
39. Жўраев М., Нарзикулова М. Миф, фольклор ва адабиёт. – Тошкент, 2006. – Б. 88.
40. Дала ёзувлари. Андижон вилояти Андижон шаҳри. 2011 йил.
41. Дала ёзувлари. Андижон вилояти Андижон шаҳри. 2015 йил.
42. Дала ёзувлари. Наманган вилояти Чуст тумани Каркидон қишлоғи. 2010 йил.
43. Давлатова С. Т. Ўзбек анъанавий ҳунармандчилиги тарихий жараёнлар контекстида... – Б. 269–270.

O‘ZBEK ETNIK MUHITIDA YUZLARNING ALOHIDA O‘RNI VA AHAMIYATI

Dulanov Otabek Yuldashevich,
 Termiz davlat universiteti
 Jahon tarixi kafedrasida katta o‘qituvchisi
 Tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) v.b.dotsent
otabekdulanov56@gmail.com
[UDK:39:316.334.52\(091\)\(575.151\)](https://orcid.org/0009-0008-1141-7475)
<https://orcid.org/0009-0008-1141-7475>

Annotatsiya: Maqolada 92 urug‘-qabilalaridan biri bo‘lmish, yuzlarning O‘zbekiston hududiga kirib kelishi va ularning geografik joylashuvi hamda dahalari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Yuz, Qirq-yuz, Mo‘g‘ul-yuz, Nayman-yuz Qorabo‘yin, Parchayuz, Boyovut, Qo‘shnamg‘ali, Sagissari,

Ochamayli, Qo‘ng‘irvoy, Nayman, Tarnov-karapchi, Kakoni-karapchi, Oyuvli.

Аннотация: В статье рассказывается о прибытии на территорию Узбекистана узян, одного из 92 родов, их географическом положении и ответвлениях.

Ключевые слова: Юз, Кирк-юз,